

УДК 002.2

ЦЕНзуРА ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

© О. О. Каракоз, КНУКіМ, Київ, Україна

Подан глибокий аналіз цензури печатних изданій як соціального явлення. Освітлюються основні методи впровадження цензури на Україні починаючи з давніх часів до 30-их років ХХ століття.

The deep analysis of censorship of printing editions as the social phenomenon is given. It is lighted the basic methods of introduction of censorship on Ukraine since ancient times for 30th XX ages.

Постановка проблеми

В сучасних умовах переходу українського суспільства від тоталітаризму до демократії, актуалізується проблема аналітичного вивчення механізмів існування тоталітарного радянського режиму. Одним з таких механізмів, на нашу думку можна вважати цензуру друкованих видань, що застосовувалась більшовиками з моменту приходу їх до влади і до розвалу радянської імперії. Варто наголосити, що в останніх роках проблемі цензури друкованих видань присвячені праці М. Тимошика, О. Федотової, С. Білокіня тощо.

В той же час актуальним є осмислення цензури друкованих видань як явища соціального.

Мета роботи

Дослідити як соціальне явище цензуру друкованих видань.

Результати дослідження

Формуючи систему заборон друкованих видань, держава свідомо обмежує свій інформаційний простір. Для переховування або спотворення правдивої інформації державні структури утворюють потужний пропагандистський механізм, який здійснює дозування інформації в суспільстві, що обмежує

свободу людини у вільному інформаційному виборі.

Саме тому застосування державною владою цензури друкованих видань приводить до гальмування наукового та культурного розвитку суспільства, становлення демократичних засад, на яких формується громадське суспільство, показником якого є рівень забезпечення свободи слова та свободи друку.

Цензура як соціальне явище існувала ще в період існування стародавніх цивілізацій, коли певні групи людей, яким належала влада, шукали різні засоби збереження цієї влади. В давньому Римі з метою закріплення цензури було введено посаду цензора, функцією якого була періодична оцінка майна для його розподілу на податні розряди. Через деякий час це слово набуло іншого значення — обмеження умов допуску особи до використання тими або іншими політичними правами (наприклад виборчими). Також цензори слідували за поведінкою та політичною благонадійністю громадян, через деякий час цей контроль почала здійснювати державна влада.

Становлення цензурних заборон щодо «писемного слова» відбувається з появою рукописних тек-

стів. Тексти, що не відповідали інтересам пануючої влади спалювались і заборонялись для широкого вжитку, а їх авторів ізолювали від суспільства.

Пізніше з появою друкованих видань цензура перетворювалась на налагоджену систему контролю за всіма інформаційними процесами, які здійснювалися в суспільстві.

Тобто цензуру можна розглядати як один із засобів, за допомогою якого, державна влада зберігає своє панування.

З прийняттям християнства (988 р.) в Київській Русі почали з'являтися рукописні книги, переважно релігійного змісту, що надходили з Візантії та Болгарії і зберігались у фондах монастирських бібліотек, що контролювало духовенство, яке слідувало за написанням, перекладом, а також розповсюдженням книжок.

З цією метою укладались списки «істинних» і «ложних» книг. У списках «ложних» книг подавались твори, що підлягали забороні для читання у бібліотеках ортодоксальною церквою (неканонічні). До «ложно написаних», «відрече них», або «сокровених» книг, відносилися апокрифи.

В той же час списки «істинних» книг, духовенство рекомендувало для читання і книгозживання.

Отже поява книжкової цензури на Україні, тісно пов'язана з прийняттям християнства. Новоутворювані монастирські бібліотеки, хоч і збирали та зберігали рукописні тексти, але для широкого вжитку надавались тільки ті твори, які відповідали спискам «істинних» книг.

Пізніше з появою друкованої книги запроваджується також світська цензура друку, що поширювалась в Україні.

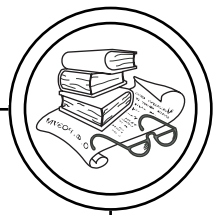
Значного утиску українське друковане слово зазнало у радянську добу. Ще з більшою інтенсивністю та жорстокістю, ніж у давні часи, радянська цензура друків в Україні запроваджувалась радянською владою в 20—30-ті рр. Комуністична ідеологія, активно і навіть репресивно насаджувалася у різних формах до суспільної свідомості. Суворий цензурний нагляд за друкованим словом став квінтесенцією партійного керівництва та контролю і являв собою частину комуністичної ідеології, запровадження якої здійснювалось за допомогою партійно-державних та цензурних органів.

Радянська цензура друків була одною з основних частин пропагандистського механізму тоталітарної системи і здійснювалась згідно принципу: дозволено те, що не суперечило радянській владі, все інше заборонено.

Більшовицький уряд вибудовував власну систему контролю за суспільною думкою та інтелектуальним життям. Як зазначає Шаповал Ю: «система більшовицької цензури була породжена самим характером більшовицької влади, її перманентним антидемократизмом, її перверсивним прагненням мати цілковиту монополію на істину».

Першим документом, в галузі інформації був декрет РНК РРФСР «Про друк» (27 жовтня 1917 року), в якому йшлося про закриття всі органів преси не радянського спрямування. Цей документ заклав основи радянської цензури як у галузі видання, так і поширення друкованих видань.

Головною установою цензури, що здійснювала контроль за українським друкованим словом у 20—30-і рр. був Головліт (Головне управління у справах літератури і видавництва) створений 6 червня 1922

згідно положення РНК РСФСР «Про Головне управління у справах літератури і видавництва». Ця установа контролювала і видавала дозвіл на випуск друків, складала перспективні плани видавничої продукції. В обов'язки Головліту входило здійснення цензурного нагляду за комплектуванням книжкових фондів бібліотек. З цією метою укладались списки літератури, що підлягала вилученню з фондів бібліотек. Головліт направляв списки у відділення та пункти Політичного контролю (ПК), створені при ДПУ (Державне політичне управління) з метою здійснення чистки книгарень, під час якої вилучались ті твори, які не відповідали основним ідеологічним догмам радянської влади.

Ці книги або знищувались фізично, або зберігались за визначенням Блюма А. В. у «концтаборах» літератури — спецфондах, де знаходились «ворожі», та «ідейно-шкідливі» видання. Спецфонди обмежували доступ читачів до політичних, наукових, літературних творів, в яких розкривалася самотність як українського народу, так і інших народів світу.

У 20—30-х рр. вилучення літератури з становило 60—70 % їх книжкових зібрань. Згідно спискам виданих, Головлітом, з фондів вилучались твори таких українських авторів як: Б. Антоненка-Давидовича, О. Олесья, М. Олійника, В. П. Підмогильного, М. Вороного, О. Влизька, М. Куліша, П. Тичини, І. Микитенка, П. Панча, І. Кириленка, М. Грушевсь-

кого, Л. Юркевича, Д. Яворницького, М. Туган-Барановського, Д. Донцова, М. Могилянського, О. Шульгина, Т. Шевченка, В. Плеханова тощо. Отже вилучався самотній пласт української літератури, а також наукової думки, довідкові видання, що вийшли в період національного відродження 1917—1923-х рр. на Україні. Таким чином основною метою радянської цензури друку було знищення української духовності.

Крім цього з фондів бібліотек вилучались твори і зарубіжних філософів-ідеалістів: Декарта, Канта, Маха, Платона, Спенсера, Шопенгауера, вчення яких суперечило матеріалістичним ідеям, які були покладені в основу комуністичної ідеології радянської влади, «релігійно-моральні оповідання» Л. Толстого, І. Тургенєва, «архискверного» (за думкою В. І. Леніна) Ф. Достоєвського, і твори І. Гончарова. «не имеющих ничего общего с нашей рабоче-крестьянской массой».

Результатом цензурних заборон в галузі друкованої книги можна вважати загальне гальмування інтелектуального розвитку суспільства України.

На сам кінець варто підкреслити, що основні засади книжкової та бібліотечної цензури в 20-х роках набували розвитку впродовж всієї радянської доби. Наслідки цього соціального явища потребують подальших досліджень з урахуванням розвитку історичної науки в Україні.

Надійшла до редакції 08.07.04